

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra filosofie a patrologie

Teologické nauky

David Knop

Vývoj Augustinova pojetí svobodné vůle

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Vít Hušek, Th.D.

2018

„Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.“

Děkuji Mgr. Vítu Huškovi, Th.D. za odborné vedení mé práce a za spolupráci.

Obsah

Anotace	5
Klíčové pojmy	5
Úvod	5
1 Životopis.....	7
2 První Augustinovy úvahy o vůli před přijetím křtu	12
3 Augustinova formulace nauky o vůli z počátku jeho působení v Hippo, Odpověď Simplicianovi.....	13
3.1 Hřích a jeho vliv na lidskou vůli v Odpovědi Simplicianovi	15
3.2 Povolání člověka v Odpovědi Simplicianovi	18
3.3 Shrnutí vývoje nauky o vůli obsažené v Odpovědi Simplicianovi	23
4 Období sporu s pelagiány, prohlubování Augustinovy nauky o vůli a milosti	25
5 Konečná podoba Augustinovy nauky o svobodné vůli formulovaná ve spisu O milosti a svobodném rozhodování	28
5.1 Úloha milosti při svobodném úkonu lidské vůle.....	28
5.2 Podíl lidské vůle na obrácení k dobru	30
5.3 Rozhodující význam Boží milosti.....	31
6 Závěrečné shrnutí.....	35
Seznam použité literatury a internetových odkazů	38

Anotace

Tématem mé bakalářské práce je vývoj Augustinova pojetí svobodné vůle. Jeho úvahy o svobodě lidské vůle úzce souvisí s naukou o Boží milosti, přičemž se oba pojmy v jeho úvahách doplňují, prolínají a vzájemně významně ovlivňují. Augustinem zpracované téma milosti patří k nejvýznamnějším teologickým naukám období patristiky.

Téma práce jsem si vybral především proto, že je mi velmi blízká problematika svobodného jednání člověka, motivace volního jednání i následná volba konečného rozhodnutí. I při použití sebereflexe mnohdy volbu konající osoba není s to přesvědčivě definovat, jaké byly její pohnutky k právě takovému jednání. Tato práce mi tedy dává příležitost nahlédnout Augustinův způsob přemýšlení o vůli, přesněji, jakým způsobem uchopil a promyslel problematiku lidské svobodné vůle jeden z nejvýznamnějších teologů křesťanské západní církve.

Klíčové pojmy

Lidská svobodná vůle, boží milost, predestinace, hřích, původ zla.

Úvod

„Který člověk, pamětliv jsa své slabosti, osmělí se přičítati svou čistotu a nevinnost svým vlastním silám; aby méně Tebe miloval, jakoby méně potřeboval Tvého milosrdenství, dle něhož odpouštíš hříchy těm, kteří se k Tobě obrátí.“¹ Svobodné lidské rozhodování a Boží milost, jsou dle Aurelia Augustina nerozlučná dvojice pojmů. Jejich obsah a zejména vzájemný vztah Augustin ve svých úvahách promýšlel podstatnou část svého života.

¹ AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, přetisk vydání Ladislava Kuncíře z r. 1926, z lat. originálu *CONFESSIONES* přeložil Mikuláš Levý. Praha: Kalich, s. 59.

Uvedený citát ze spisu *Vyznání* svým obsahem naznačuje Augustinův postoj k významu obou pojmů, ke kterému v průběhu života ve svých úvahách dospěl.

Aurelius Augustinus, jedna z nejvýznamnějších postav křesťanské historie. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších otců západní církve. Je rovněž nazýván Doctor gratiae, což svědčí o tom, jaký význam mělo jeho učení o svobodné vůli a milosti nejen za jeho života, ale také, jak významně ovlivňovalo diskuze na toto téma v katolické církvi až do dnešních dnů.

Augustinovo promýšlení vztahu svobodné lidské vůle a Boží milosti prošlo v průběhu jeho života počínaje křtem, až po dlouholeté působení v pozici biskupa v Africkém Hippo vývojem, který byl ovlivněn zejména jeho polemikami jednak s křesťanskými herezemi, byl to zejména manicheismus, donatismus a pelagianismus, jednak úvahami nad vybranými kapitolami z Písma, jejichž výklad prováděl a v neposlední řadě také vlastními zkušenostmi ze svého života. Tak, jak lidský život plyne od zrození až po odchod z tohoto světa, člověk prochází rozličnými zkušenostmi, problematickými situacemi, složitým rozhodováním, mění na základě těchto zkušeností své názory, postoje, přesvědčení. Je to přirozený proces, kterým prochází většina z nás. Obdobným procesem prošel při formování své nauky a názorů i Augustin.

Hlavním cílem práce je zachytit vývoj Augustinova učení o svobodné vůli a Boží milosti ve spisech, ve kterých se tímto tématem zabývá. Od první ucelené koncepce této nauky, kterou formuloval po přijetí křtu ve spise z roku 396 *Odpověď Simplicianovi*, přes období formování jeho nauky v průběhu polemiky vedené s donatisty a zejména pro jeho nauku o vůli v nejdůležitější polemice s pelagiány, kdy Augustin dospěl k její definitivní formulaci.

Vývoj jeho učení o lidské svobodné vůli a Boží milosti budu sledovat chronologicky od jeho děl mladších k pozdějším (tak jak ostatně i sám Augustin svým čtenářům ve spise *Retractationes* doporučuje).

Základními literárními prameny, ze kterých jsem čerpal, jsou Augustinovy spisy *Odpověď Simplicianovi*, *Vyznání*, *O milosti a svobodném rozhodování*.

Co se týče struktury textu, v první kapitole krátce připomenu životní pouť Augustinovu, zaměřením se na ty okamžiky, které měly zásadní vliv na vývoj jeho úvah o svobodné vůli. Druhá kapitola obsahuje první Augustinovy úvahy o vůli, jak o nich přemýšlel ještě

před rozchodem s manicheismem, a také před svým obrácením, ke kterému dospěl po přijetí křtu. Úvahy a názory z tohoto období Augustin zachytil zejména v třetí, až šesté knize *Vyznání*. Obsahem třetí kapitoly je zejména text *Odpověď Simplicianovi*, ve kterém Augustin definuje svou první ucelenou nauku o svobodné lidské vůli. Současně kapitola obsahuje shrnutí dosavadního vývoje Augustinových úvah a podrobně zde představím jeho postoj ke svobodné lidské vůli, Boží milosti a jejich vzájemnému vztahu. V kapitole čtvrté uvedu základní body Augustinova sporu s pelagiány, který měl významný vliv na jeho konečnou podobu nauky a vůli. Pátá kapitola obsahuje finální podobu Augustinovy nauky o vůli, představím východiska a důvody, které Augustina k této definici vedly. Klíčovým textem této kapitoly, kterým Augustin svou nauku o vůli dovršil a shrnul je spis *O milosti a svobodném rozhodování*. V poslední šesté kapitole provedu závěrečné shrnutí vývoje Augustinových úvah o lidské vůli.

1 Životopis

Úvodem, před samotným zkoumáním vývoje Augustinova učení o svobodné vůli, považuji za vhodné stručně shrnout Augustinovy životní osudy. Jako zdroj informací o jeho životě mi posloužil jednak Augustinův vlastní životopis v textu *Vyznání*,² také jsem použil informace a skutečnosti uvedené v úvodu ke knize Svatý Augustin *O milosti a svobodném rozhodování a Odpověď Simplicianovi*.³ Rovněž jsem použil životopisná data uvedená v textu Lenky Karfíkové *Milost a vůle podle Augustina*.⁴

Augustin Aurelius se narodil 13 listopadu 354 v Alžírsku, v rodině pohanského římského úředníka. Jeho matka, na kterou v autobiografickém spisu *Vyznání* s láskou vzpomíná, byla křesťankou, což později výrazným způsobem Augustina ovlivnilo.

² AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, přetisk vydání Ladislava Kuncíře z r. 1926, z lat. originálu přeložil Mikuláš Levý. Praha: KALICH. ISBN 978-80-7017-165-3.

³ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Praha: Krystal OP. ISBN 80-85929-41-4.

⁴ KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-7298-172-2.

„*Tehdy jsem již věřil já, moje matka a celý dům, až na jediného otce, který však nemohl seslabiti vliv zbožné matky na mne tak, abych nevěřil v Krista, jako on dosud v něho nevěřil. Vždyť ona horlivě se snažila, abys Ty, Bože můj, byl mně Otcem spíše než on.*“⁵

Z počátku se však Augustinův život vyvíjel zcela jinak, než by si jeho matka přála. Augustinův životní příběh se v období dospívání vydal cestou, která byla plná světských radovánek a tělesných rozkoší. Studia započal v rodném Thagaste, následně pokračovala v Kartágu. Vystudoval rétoriku, kterou také následně sám vyučoval. V době studií se seznámil s filosofickým spisem Cicerona *Hortensius*, zejména jej zaujalo jeho vyjádření lásky k moudrosti. Na základě této zkušenosti s filosofickým způsobem promýšlení otázek (bylo mu přibližně 19 let), se Augustin začal hlouběji zabývat otázkami, které mu již dříve přicházely na mysl. Nejintenzivněji hledal odpověď na otázku, odkud má svůj původ zlo. Toto hledání, již v raném věku vytvořilo v jeho mysli základ, na kterém v období duchovní zralosti mohl následně Augustin, mimo jiné, také vypracovat svou nauku o svobodné lidské vůli, Boží milosti a jejich vzájemném vztahu. Zpočátku jej hledání odpovědi na otázku o původu zla zavedlo do řad společenství manichejců, u kterých jej zaujal zejména jejich postoj k zásadním teologicko – filosofickým otázkám, ale také, jak sám ve *Vyznání* uvádí, řečnická a argumentační zdatnost představitelů této náboženské skupiny. To, že hledal odpovědi na z jeho pohledu důležité otázky (například kde má svůj původ zlo, či je Bůh osobou v lidském slova smyslu) jinde než v Písmu, které z domácího prostředí znal, bylo ovlivněno jeho studiem (uměním rétoriky a tedy velmi vybroušeného řečnického i literárního projevu). Jak ve *Vyznání* Augustin sám uvádí, prostý sloh a styl Písma se nu nejevil jako dostatečný. Manicheismus mu byl také blízký svým pojetím personifikace boha i zla. Na jeho životní cestě k poznání mu v tomto věku bylo toto vysvětlení blízké a pochopitelné. Význam životní zkušenosti s manicheismem Augustin následně zúročil po přijetí křesťanství, kdy v polemikách s významnými představiteli tohoto názorového proudu formuloval své první učení o lidské vůli a milosti.

Za dalšími životními zkušenostmi se Augustin v roce 383 vydal na evropský kontinent do Říma, kde provozoval svou profesi a vyučoval rétoriku. Život v Římě mu však zcela nevyhovoval a tak zanedlouho změnil své působiště a přestěhoval se do Milána, kde po nějaké době získal významnou státní funkci na katedře rétoriky. Na italské půdě se seznamuje ještě hlouběji s filosofií, s platonismem, se stoicismem. Studium a úvahy nad

⁵ AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 28.

filosofickým uchopením stvořeného světa a lidské existence jej nakonec přivedly k rozchodu s manicheismem. Vybroušená řeč bez logického a promyšleného obsahu se mu ve světle hlubokého filosofického analyzování počala jevit jako povrchní.

Jedním z nejvýznamnějších milníků ve formování Augustinovy osobnosti bylo setkání s Milánským biskupem Ambrožem. To, co jej zprvu nejvíce na tomto muži uchvátilo, byl jeho způsob kázání, neboť ten byl velice profesionální a plně odpovídal tehdejší Augustinově představě o veřejném způsobu vyjadřování a přednesu. Teprve později se Augustin začínal zamýšlet i nad obsahem kázání. Slova o milosrdenství, pohled na lidskou existenci z jiné strany, než z pozice světské slávy, touze po uznání, ctižádosti, materiálních statků, jej velmi zasáhla. Augustinovi bylo třicet let a pod vlivem kázání biskupa Ambrože se ohlížel zpět na svůj dosavadní život, na hodnoty, které uznával, rozmýšlel nad chybami, kterých se dopustil. Takto o této zásadní životní etapě uvažoval sám Augustin ve *Vyznání*:

„Prahnuj jsem po hodnotech, zisku a manželství a Ty jsi se mně smál. V těchto žádostech jsem trpěl přehořká muka; Ty jsi mně byl tím milostivějším, čím méně jsi dopustil, aby mně bylo sladkým něco, co jsi nebyl Ty. Viz mé srdce, pane, jenž jsi mi vnukl, abych připomenul a vyznal tuto věc. Nyní lne k Tobě duše má, již jsi vysvobodil z chytlavého lepu smrti.“⁶

Z uvedeného úryvku lze tedy vyvodit, že Augustinovy úvahy o smyslu lidského života dostávají zcela nový směr, v jeho mysli byla připravena nová životní cesta. V přibližně stejné době se také dozvěděl o životním příběhu egyptského poustevníka sv. Antonína. Inspirován jeho životním příběhem, kdy sv. Antonín rozhodně ukončil svou světskou činnost a stal se poustevníkem v poušti, prožíval Augustin období plné vnitřního neklidu a boje, jeho rozum a duše procházela zásadním myšlenkovým přerodem. Po této vnitřní proměně ukončil Augustin svou praxi učitele rétoriky a následně byl biskupem Ambrožem v Miláně pokřtěn. Definitivní příklon k Bohu, ke křesťanství a Písmu sám Augustin ve *Vyznání* popisuje následovně:

„Tak jsem mluvil a plakal v přehořké lítosti svého srdce. A aj; ze sousedního domu slyším hlas, jako hochy, nebo dívky, jež zpívají často opakuje: Vezmi, čti! Vezmi, čti! Ustrnul jsem a změniv tvář svou počal jsem usilovně přemýšlet, zda děti při některé hře nezpívají něco podobného; nemohl jsem si vzpomenout, že bych kdy něco podobného slyšel. A

⁶ AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 162 - 163.

potlačiv proud slz, vstal jsem, nic jinak si to nevykládaje, než že Boží rozkaz mě nařizuje otevřít Písmo a čísti to místo, na které připadnu. (.....) Co nejkvapněji jsem se vrátil na to místo, kde seděl Alipius, neboť tam jsem položil knihu apoštola při svém odchodu. Uchvátil jsem ji, otevřel a mlčky četl hlavu, na kterou nejprve padly mé oči: „Ne v hodování a opilství, ne v smilstvu a nestydatostech, ne ve sváru a závisti, nýbrž oblect se v Pána Ježíše a nemějte péče o tělo tak, aby povstávaly chťiče (Řím 13,13).“⁷

Tato událost obrácení determinovala Augustina po celý zbytek jeho života, a také významně ovlivnila promýšlení a formulaci jeho nauky o lidské vůli a milosti. Další významnou událostí, která se podílela na formulaci jeho nauky o vztahu vůle a milosti, bylo úmrtí jeho matky. Odchod milované osoby z tohoto světa jej přivedl k prohloubení úvah o obsahu pojmů zlo, vůle, hřích, čas, paměť. V této době také formuloval první ucelenou nauku o svobodné lidské vůli, ve které vycházel jednak ze zkušenosti vlastního obrácení, také jej však významně ovlivnil jeho rozchod s manicheismem a následné názorové spory se zástupci této hereze. Promýšlení argumentací k základním pilířům manichejské nauky mělo rozhodující vliv na obsah jeho nauky o vůli a milosti. Zásadním textem, ve kterém Augustin tuto nauku prezentoval, byl spis *Odpověď Simplicianovi* z roku 396.

Po přijetí křtu se Augustin již zcela proměněn vrátil zpět do své rodné Afriky. Zde po vzoru uspořádání křesťanské obce z Milána, zorganizoval křesťanské společenství. Rozvoj a vedení společenství křesťanů naplnila profesně jeho zbytek života. Nejprve působil v rodném Thagaste jako kněz, následně také od roku 393 jako biskup v Hippo. Jeho dny byly naplněny pokornou prací pro křesťanské společenství, aktivní kazatelskou činností, působil jako státní soudce. V tomto období také vznikaly jeho hluboké teologické spisy. Výraznými momenty, které zásadně ovlivnily formulování jeho nauky, byly spory s různými katolickými herezemi, zejména s donatismem a pelagianismem. Argumentace a teologické spory, které s jednotlivými skupinami vedl, jej na jednu stranu výrazně zatěžovaly, současně však při promýšlení textů a argumentů k obhajobě tradičního křesťanství neustále domýšlel teologická témata a dále rozpracovával, nebo i měnil své původní postoje k zásadním teologickým, ale i světským a lidským problémům. Vývoj Augustinovy nauky o vůli byl v této době ovlivněn nejen uvedenými spory na teologické a filosofické úrovni, ale zejména také zkušeností se společenskou konfrontací

⁷ AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 258 – 259.

s donatisty (v té době docházelo k násilným střetům mezi křesťany a donatisty, situace byla vyřešena vojenským zásahem proti donatistům), kdy Augustin zřejmě schvaloval násilné potlačení tohoto hnutí ze strany císaře. Rozhodujícím obdobím jeho života pro definitivní formování jeho nauky byla polemika vedená s pelagiány, která trvala od roku 411, až do konce jeho života, a také závěrečná velmi pečlivě teologicky promyšlená polemika s Juliánem z Aeclana, v průběhu které hlouběji promýšlel svou nauku o lidské vůli a milosti, definovanou v předchozí polemice s pelagiány. Po celou dobu působení ve funkci Biskupa Augustin aktivně zajišťoval povinnosti při správě biskupství, pečlivě připravoval svá kázání a vždy (zejména v polemikách s uvedenými heretickými skupinami) obhajoval jednotu křesťanské církve. Rovněž jeho literární aktivita byla velmi bohatá, mimo tématu o lidské vůli a milosti se vyjadřoval také k teologickým otázkám, jak o tom svědčí text o trojiční teologii *De Trinitate*, k uspořádání společnosti ve spisu *O boží obci*, prováděl výklad různých částí Písma. Ve své bohaté literární tvorbě tak Augustin zachoval nejen cenné myšlenky a způsoby uchopení jednotlivých témat, ale v neposlední řadě také svědectví o způsobu chápání písma na přelomu čtvrtého a pátého století. Odchod z tohoto stvořeného světa Augustina zastihl při obléhání Hippa Vandaly dvacátého osmého srpna roku 430.

Mnohdy bouřlivé životní osudy svým způsobem pomohly Augustinovi v nalezení a formulování teologických i filosofických myšlenek a závěrů. V historii existuje celá řada životních příběhů osvícených myslitelů, kteří prostřednictvím svých složitých, nebo dokonce tragických životních osudů dospěli k vzácným myšlenkám, které jako klenoty provázejí lidstvo jeho historii a jejich platnost je dodnes nezpochybnitelná. V Augustinově životním příběhu sehrála mimo jiné významnou roli vlastní sebereflexe. Schopnost zpětně vyhodnotit a promýšlet životní situace a rozhodnutí, kterými prošel, zejména v době před křtem, kdy jej sice zajímaly otázky filosoficko - teologické (hledání odpovědí a promýšlení různých otázek jej provázelo již od doby, jeho studií, kdy jako dospívající mladík hledal odpověď na otázku, odkud pochází zlo, je-li bůh, nebo zlo osobou v lidském slova smyslu), nicméně si v této době také velmi zakládal na světských hodnotách, jako uznání, moudrost, přesný a dokonalý způsob vyjadřování. Samozřejmě jej také zajímaly ženy, i materiální statky. Změnou, kterou prošel po svém pobytu v Miláně, seznámení se s biskupem Ambrožem, informací o poutníku Antonínu a přijetí křtu, znamenalo první zásadní životní přelom, ve kterém zhodnotil svůj dosavadní život. Výsledkem této životní změny byla absolutní pokora před Bohem a první ucelená úvaha

o vztahu svobodné lidské vůle a Boží milosti. Vlastní nesprávné názory a cesta k hledání pravdy, vlastní obrácení, sebereflexe, měla za výsledek zrod mimořádně duchovně vyzrálé osobnosti, toužící po pravdě.⁸ Je otázkou, zdali bez všech omylů, selhání a nápravy vlastních chyb by byl Augustin takto dozrál jako duchovní osobnost.

2 První Augustinovy úvahy o vůli před přijetím křtu

Prvním dílem, kterým se při sledování procesu formování Augustinovy nauky o vůli budu zabývat, je *Vyznání* (397- 400/401). Z textu tohoto spisu vyplývá, že prvními úvahami o svobodné vůli se Augustin zabýval již při svém působení jako učitel rétoriky ještě na Africkém kontinentu. Ovlivněn učením manicheismu, zlo považoval za samostatnou bytost a lidskou duši jako výhradě dobrou.⁹ Z toho vyvozoval, že ve chvíli, kdy člověk koná zlo, nekoná je on sám, ale nějaká jiná bytost v něm. Domníval se, že takto se tedy lze zbavit zodpovědnosti za svá rozhodnutí.¹⁰ Významným důvodem, proč Augustin v mládí názorově splynul s manicheismem, byla jednak již výše uvedená snaha poznat původ zla v člověku a jednak, jak sám ve vyznání uvádí, neschopnost představit si Boha jinak, než jako osobu. Pojem duchovní bytosti mu byl v té době ještě cizí.¹¹ Názorový rozchod s manicheismem se odehrál přibližně v době, kdy prostřednictvím kázání biskupa Ambrože a započítím detailního studia Písma, prožívá svůj intenzivní vnitřní boj o obrácení se k Bohu a křesťanství od věcí světských.¹²

Období před přijetím křtu lze tedy nazvat jako období duchovního hledání a zrání. Augustin sám to ve *Vyznání* definoval, jako období propadnutí bludům a světským radovánkám. Takto velmi přísně hodnotil Augustin své postoje v době před obrácením. Méně rigorózně by bylo také možné definovat toto období jako čas hledání, poznávání slepých uliček, formování základních myšlenek, na jejichž základě později definoval svou nauku. Augustinův postoj k lidské vůli, který je charakteristický pro dobu před jeho obrácením, lze tedy myslím shrnout takto: člověk, respektive lidská duše je přirozeně

⁸ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 134.

⁹ Srov. AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 114.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 140.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 76; 149; 159.

¹² Srov. tamtéž, s. 177 - 178.

dobrá, pokud se však člověk dopouští nějakého zla, tak to není jeho vinou, nýbrž vinou cizí samostatné osoby, která v něm toto zlo působí, sám člověk je bez viny.

Vlastní zkušenost s komplikovaným obrácením se k Bohu i následný neustávající boj s vlastní vůlí, která lehce podléhá různým tělesným a smyslovým svodům, Augustin následně zúročil ve formulování závěrů svých úvah o vztahu vůle a milosti.

3 Augustinova formulace nauky o vůli z počátku jeho působení v Hippo, Odpověď Simplicianovi

Cílem této kapitoly je na základě Augustinových textů představit myšlenky a závěry, které následně vedly k Augustinově první ucelené nauce o svobodné lidské vůli. Časově lze vymezit toto období od Augustinova obrácení, až po počátek jeho působení v Hippo. Toto budu prezentovat zejména na textu *Vyznání*. Podrobněji se budu zabývat spisem *Odpověď Simplicianovi*, který je vyvrcholením nauky o vůli v tomto období a ve kterém Augustin poprvé shrnuje své úvahy o svobodné lidské vůli v ucelenou nauku.

Před samotným představením Augustinových hlubších úvah o svobodné lidské vůli považuji za nutné uvést dvě důležitá východiska, ze kterých Augustin při svých úvahách o svobodné lidské vůli vychází. Když uvažuje o vůli, vždy současně také přemýšlí o milosti. Oba pojmy jsou v jeho pojetí úzce spjaty a vždy se vzájemně prolínají, ovlivňují a doplňují.¹³ Druhým východiskem je Augustinovo chápání lidské duše jako primárně dobré (podobně, jako lidská duše, tak i primárně veškeré stvoření je Bohem určeno jako dobré, což je v rozporu s dualistickým pojetím lidské duše i stvoření, jak jej chápe manicheismus).¹⁴ Obě uvedená východiska jsou důležitá pro správné sledování a chápání Augustinových myšlenek při definování jeho nauky o vůli.

Jak sám Augustin v textu *Vyznání* zaznamenal, i po svém obrácení dále pokračoval v hledání původu zla, tentokrát již však na základě Písma. Pro toto období je také charakteristické Augustinovo názorové vymezení se vůči manicheismu, jeho úvahy jsou proto formulovány jako argumentace k základním východiskům manichejského učení. Augustin takto poznává, že pravou příčinou zla je lidská vůle:

¹³ Srov. KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*, s. 14.

¹⁴ Srov. AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 114.

„K Tvému světlu mne povznášelo vědomí, že tak jistě mám svobodnou vůli, jako že jsem živ. Když jsem tedy něco chtěl nebo nechtěl, měl jsem naprostou jistotu, že jsem to já, jenž něco chce a nechce to nikdo jiný, a počal jsem si ponenáhlu uvědomovati, že tam jest příčina zla.“¹⁵

Úkonem vůle člověk svobodně volí zlo, tato volba, kterou definuje jako odklon od Boží vůle k věcem nízkým, jej vede k porušení Božího řádu, důsledkem čehož vzniká hřích.¹⁶ Hlubší promýšlení důvodu, proč lidská vůle volí zlo, vedlo Augustina k úvaze o existenci dvou vůlí v člověku. Duše, která svrchovaně dává příkazy jak tělu, tak sama sobě, jen obtížně poslechne svůj vlastní příkaz. Když poroučí tělu, to hned poslechne (např. pohyb jednotlivých částí těla), když však chce poručit sama sobě, setká se s odporem.¹⁷ Jak je možné, že poručit sám sobě je tak obtížné? Na tuto otázku Augustin odpovídá:

„Vůle totiž poroučí: Staň se vůle!, ale ne jiná, nýbrž tatáž. Protože však neporoučí celá, proto se neděje, co poroučí. Neboť kdyby byla celá, neporoučela by, aby byla, protože by již byla. (...) A tak jsou v nás dvě vůle, jen z té příčiny, že jedna z nich nikdy není celá, a co jedné schází, to zbývá druhé,“¹⁸

Tato úvaha o dvou vůlích přivedla později Augustina ke změně názoru na svobodné rozhodování lidské vůle, která bez milosti není schopna svého obrácení k dobru.

V období složité vnitřní proměny završené obrácením ke křesťanství, které bylo také významně ovlivněno Augustinovým názorovým vymezením se vůči manicheismu, dochází tedy Augustin k úvaze, že člověk nepochybně disponuje svobodnou vůlí. Také na základě své úvahy o dvou vůlích definuje jednoznačně, že v člověku nejsou duše dvě, jak tvrdí zastánci manicheismu, ale pouze jedna duše, která je ovlivňována zlou, nebo dobrou vůlí.¹⁹

K dalšímu prohloubení Augustinovy nauky o vůli dochází v období po jeho vysvěcení na kněze a následném návratu na Africký kontinent do Hippo v roce 391. V této době jej významně ovlivnila četba listů apoštola Pavla. Spisy, ve kterých se zabýval tématem lidské vůle a Boží milostí v tomto období byly zejména *De libero arbitrio III, Expositio*

¹⁵ AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 191.

¹⁶ Srov. AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 214.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 249 - 252.

¹⁸ AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 250.

¹⁹ Srov. AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 253 - 254.

quarundam propositionum ex Epistola od Romanos, Vyznání a zejména Odpověď Simplicianovi.

Vzhledem k tomu, že *Odpověď Simplicianovi* je v Augustinově pojetí nauky o svobodě lidského rozhodování jedním ze zásadních textů, předložím podrobněji, jakým způsobem se Augustin k formulaci své nauky v tomto textu dopracoval. Pravděpodobně roku 395 nebo 396 byl Augustin vysvěcen biskupem, čímž začalo jeho působení v Hippo. V tomto období, jak již bylo uvedeno výše, Augustin přehodnotil a nově definoval své učení o vztahu svobodné vůle a milosti. Jeho úvahy o schopnostech a možnostech lidské vůle, která zasažena Adamovým dědičným hříchem a následně utvrzována zvykem ve špatném jednání, vyústily v přesvědčení, že Boží milost je pro dobré jednání člověka zcela zásadní a nezbytná. Také princip, kterým Bůh rozpoznává toho člověka, který je hoden obdržet dar Boží milosti, Augustin nově formuluje, a to tak, že byl dokonce některými křesťany podezříván, že jeho učení neodpovídá, nebo je na hraně křesťanské nauky přelomu čtvrtého a pátého století. Spisem, který dává možnost tuto novou definici nejen poznat, ale také sledovat Augustinův způsob uvažování o tomto tématu, je právě *Odpověď Simplicianovi*. Tento Augustinův text obsahuje odpovědi adresované jeho příteli Simplicianovi, který jej požádal o výklad několika biblických míst. Pro téma vztahující se k lidské vůli je důležitá první kniha tohoto textu, obsahující Augustinovy odpovědi ke dvěma místům listu apoštola Pavla Římanům. Jedná se o výklad a odpověď k části listu Římanům 7,7-25 a části téhož listu 9,10-29. Augustin výkladem obou částí listu nově definuje vztah svobodné vůle a milosti, přičemž významněji je jeho nový postoj obsažen ve výkladu části 9,10-29. Metoda, kterou v *Odpovědi Simplicianovi* Augustin používá, je založena na postupném sledování textu analyzované části biblického místa, které Augustin komentuje a vysvětluje, jak myšlenky obsažené v textu chápe. Také provádí svůj výklad těchto míst, který aplikuje na situaci člověka, jeho pozici v rámci stvoření, možnosti, které svobodná lidská vůle má, čeho je vlastně člověk schopen úkonem vlastní vůle dosáhnout.

3.1 Hřích a jeho vliv na lidskou vůli v Odpovědi Simplicianovi

V úvodu textu Augustin uvádí, že již dříve se tímto textem listu Římanům zabýval a nyní se k těmto místům vrací znovu, aby ještě pečlivěji rozebral nauku a myšlenkový obsah

tohoto textu apoštola Pavla.²⁰ Tématem první odpovědi výkladu části listu Římanům 7,7-25 je apoštolovo sdělení k významu o platnosti zákona (tedy zejména Mojžíšova), ve světle Kristovy nauky a její následné apoštolské reflexe. Stěžejní myšlenky, na jejichž základě Augustin popisuje situaci lidské svobodné vůle, jsou apoštolova slova o hříšném jednání obsažena v Římanům 7,15-17. Na základě myšlenek apoštola Pavla vztahujících se k jeho vlastní schopnosti naplňovat svými činy Mojžíšův zákon, formuluje Augustin neschopnost člověka tento zákon naplnit jen na základě svého vlastního svobodného jednání.²¹ Dalším promyšlením obsahu apoštolových myšlenek definuje Augustin jeden ze základních bodů své nauky o svobodné vůli, a to vliv prvotního hříchu zakladatele lidského rodu na každého člověka. Zákonem a jeho příkázáními formulované hříšné jednání člověka slova apoštola vymezují jako Bohem daný požadavek na správné lidské jednání. Současně však tímto popisem hříšného jednání zasazuje do lidské mysli touhu, respektive žádostivost, Bohem přikázané porušovat.²² Právě tento rozpor Božího záměru a lidského sklonu k hříšnému jednání, které ovlivněno smyslovou i tělesnou žádostivostí, vede člověka k rozpolcenosti v jeho jednání, a to až do té míry, že se nakonec rozhoduje tak, jak ani sám vlastně nechce.²³ „*Jsem si vědom, že ve mně, to je v mém těle, dobro nepřebývá.*“²⁴ Právě výklad těchto slov apoštola vedl Augustina k vlastní definici negativního vlivu hříchu na lidskou vůli:

*„Z jakého důvodu, že v jeho těle jistě nepřebývá dobro, tedy že tam přebývá hřích? Pro co jiného, než že je tu zárodek smrtelnosti a ustavičná přítomnost rozkoše? To první pochází z trestu za prvotní hřích, to druhé z trestu za hřích hojně opakovaný; s tím prvním se do tohoto života rodíme, to druhé během života přidáváme.“*²⁵

Takto formulovanou úvahou Augustin dospívá k názoru, že lidská přirozenost, tedy stav člověka v okamžiku zrození, je zásadně ovlivněn dvěma skutečnostmi. První je dle důsledkem Adamova prvotního hříchu, kterým je při zrození člověk zasažen a ovlivněn. Tento stav je člověkem sice přímo nezaviněn, nicméně je podstatnou součástí lidské žádostivosti, která následně determinuje jeho rozhodování a ze kterého také pramení lidská smrtelnost. Druhou skutečností je hřích člověkem často opakovaný, který Augustin formuluje jako zvyk. Zvyk jednání v hříchu, nebo jinak řečeno člověkem opakované

²⁰ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 71.

²¹ Srov. tamtéž, s. 75 - 76.

²² Srov. tamtéž, s. 72 - 73.

²³ Srov. tamtéž, s. 75.

²⁴ Řím 7,18.

²⁵ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 76.

vědomé hříšné jednání, je tím, co je člověk schopen do jisté míry ovlivnit a co tedy již z vlastní vůle vědomě přidává sám. Přitom tato schopnost lidské vůle ovlivnit vlastní hříšné jednání je silnější ve fázi vzniku takového jednání. Později, kdy je hříšný čin již chronickým zvykem, možnost lidské vůle tuto situaci ovlivnit, nebo zvrátit, je menší. Zvyk tedy tvoří druhou podstatnou část, která lidskou možnost svobodného rozhodování zásadně ovlivňuje.²⁶

Jaký je tedy podíl svobodného úkonu lidské vůle na schopnosti člověka ovlivnit své jednání, překonat sílu zvyku a oprostít se od sklonu k hříšným činům? Tato otázka rezonuje v dalším Augustinově promýšlení možností a schopností lidské vůle. V listu Římanům apoštol Pavel říká: „*Vůle při mně je, ale vykonat dobro, to ne.*“²⁷ Tento jeho výrok zásadně ovlivňuje Augustinův další myšlenkový postup, ve kterém hlouběji uvažuje o důvodech neschopnosti člověka vykonat z vlastní vůle dobro. Apoštolova slova hovoří o tom, že on sám má vlastní vůli. Z toho Augustin usuzuje, že je člověku vlastní chtít dobro. Jedinec je schopen toužit po tom, konat dobro, nicméně, jak je uvedeno v druhé části výroku, toto dobro však není schopen vykonat sám o sobě. Onu neschopnost pouze vlastní vůlí vykonat dobro Augustin vysvětluje a propojuje s již výše uvedeným zasažením lidské přirozenosti prvotním hříchem, v jehož důsledku se člověk navíc stává i smrtelným. Tuto svou úvahu ale Augustin ještě dále rozvíjí a doplňuje. Slova apoštola Pavla nahlíží jako stav člověka, který je ještě pod vlivem zákona Mojžíšova. Je to situace, ve které člověk vlivem prvotního hříchu a zasažen smrtelností má vůli chtít konat dobro, ale sám tohoto není schopen. Tím, co člověku umožní tento stav změnit, je milost. Ta darována Bohem člověku prostřednictvím Krista a jeho vykupitelského činu, je schopna prostřednictvím víry člověka uschopnit k tomu, aby nejen pouze chtěl konat dobro, ale aby toto dobro skutečně konal.²⁸ Člověk se tedy dle Augustina nemůže opírat pouze o svou vlastní svobodnou vůli. Je závislý na darované Boží milosti, bez které není žádného dobrého, skutečně vlastního správného činu, schopen. Ve výkladu a odpovědi na první otázku tedy Augustin představuje svou definici prvotního hříchu a úlohu zvyku na svobodnou vůli člověka a také důležitost darované Boží milosti a jejím podílu na spáse člověka a jeho obrácení k dobru.

²⁶ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 76.

²⁷ Řím 7,18.

²⁸ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 77.

3.2 Povolání člověka v Odpovědi Simplicianovi

Druhou částí, jejímž výkladem se Augustin na Simplicianovu žádost zabýval, je opět z listu Římanům 9,10-29. Je to téma Božího vyvolení, respektive povolání, které apoštol Pavel v textu tohoto listu vykládá na základě starozákonního příběhu Jákoba a Ezaua.²⁹ Augustin prostřednictvím vlastního výkladu této pasáže listu v něm obsaženou Pavlovu teologii rozvíjí, doplňuje a v mnohém také mění svůj postoj ke vzájemnému vztahu svobodné lidské vůle a milosti. Základní myšlenkou, která se celou úvahou prolíná, je téma lidských zásluh a činů, kterými by se dle Augustinova názoru neměl člověk nijak pyšnit. Lidské činy jsou totiž vždy až výsledkem, nebo lépe řečeno důsledkem působení Boží milosti. Z toho vyplývá, že milost si člověk nemůže zasloužit pouze na základě vlastních činů.³⁰ Augustin dále vysvětluje, že v procesu lidského rozhodování a jednání působí milost darovaná Bohem vždy první. Lidské jednání je až důsledkem předchozího působení milosti a rozhodující je vždy prvotní přijetí milosti člověkem skrze víru.

Před dalším sledováním Augustinových úvah o roli lidské vůle a Boží milosti považují za vhodné blíže vysvětlit pojem predestinace, kterým je Boží vyvolení člověka nazýváno. Křesťanství chápe pojem predestinace jako Boží předzvědění, předpoznání člověka. Jelikož Bůh existuje mimo čas, zná člověka, jeho činy i jeho víru ještě před jeho zrozením na svět. Každý je tedy ještě před svou reálnou existencí v čase předpoznán, včetně skutečnosti jeho budoucího, v čase vzniklého hříchu. Také seslání Krista, jako Božího syna vykupujícího hříchy lidstva je předurčené, takže i v jeho smrti ospravedlnění lidé jsou již předem před-spaseni. Předpoznání se opírá především o teologii apoštola Pavla, uvedenou zejména v listu Římanům 3,23-25 a 8,29. Zde Pavel uvádí, že Bůh předem, tedy ještě před narozením, člověka zná. Na základě této znalosti jej povolává ke svému Božímu záměru. Člověk je však při zrození zasažen hříchem. Vykupitelským činem Ježíše Krista a následnou vírou v něj je pak člověk od hříchu osvobozen a je připraven ke skutkům podle Ducha. Svou vírou má tak člověk možnost být před - spasen ještě ve fyzickém těle.³¹ Augustin pojem predestinace používá pro označení Bohem darované milosti, na základě které je jedinec následně Bohem povolán, a tím je nasměrován

²⁹ Příběh Jákoba a Ezaua z knihy *Genesis* 25,19-34, apoštolem Pavlem interpretovaný v listu *Římanům* 9,10-29, jako důkaz předcházení Božího povolání člověka před lidskými skutky. Jákoba Ezau byli synové Izáka a Rebecky a i když se Jákob narodil jako druhorozený Bůh a slíbil mu, že jej bude provázet a že na něj přenesou svá zaslíbení, která náležela prvorozenému.

³⁰ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 83.

³¹ Srov. HORKA, R. (2012). *Filologicko-filozofická analýza pojmu predestinácia*. *Teologický časopis*, 10, č. 2, s. 30 - 32.

k dobru. Termín predestinace Augustin připojil do svých úvah o vůli a milosti právě na základě starozákonního příběhu Jákoba a Ezaua. Pojem predestinace, jako princip Božího povolání člověka, a také v Augustinově interpretaci rozdělení lidí na ty, kteří budou spaseni, a na ty, kteří budou zatraceni, používá Augustin (jak bude předloženo dále), k podpoře svého přesvědčení, že Boží spása nezávisí na žádných lidských činech, ani víře. Toto téma rozvíjí Augustin zejména v pozdější době, kdy na základě polemiky s pelagiány formuluje finální podobu své nauky.

Podle Augustina je pro obrácení člověka k dobru nutné, aby se prostřednictvím víry znovu narodil. To se dle jeho přesvědčení neděje jinak, než prostřednictvím a působením Boží milosti. Důkaz o této primární úloze milosti, která stojí před všemi lidskými činy a skutky, vyvozuje Augustin právě na příběhu Jákoba a Ezaua. Oba jako dvojčata byli počati a následně se narodili ve stejnou dobu, takže na jejich případné Boží vyvolení nemohl mít vliv žádný vnější aspekt (například astrologický), ani jejich případné zásluhy, nebo činy. O jejich osudu bylo rozhodnuto již před jejich narozením.

„Ještě se nenarodili a neudělali nic dobrého ani zlého – aby se však Boží rozhodnutí opíralo o vyvolení (nešlo totiž o skutky, ale o Toho, který povolává), bylo jí řečeno: „Starší bude sloužit mladšímu.“ Jak je psáno: „Jákoba jsem si zamiloval, Ezaua jsem však zavrhl.“³²

Milost je tedy primární příčinou všeho lidského rozhodování. Všechny lidské činy, pokud jsou dobré a správné, jsou vždy motivovány milostí, kterou člověk svou vírou přijal. Nyní si ale Augustin na základě těchto vlastních závěrů stran milosti klade otázku, podle čeho tedy Bůh jedno z dvojčat již před narozením vyvolil a druhé zavrhl? Jak je možné současně obhájit boží spravedlivé vyvolení jednoho bez jakéhokoli přihlídnutí k jeho budoucí víře, nebo činům? Bůh své vyvolení Jákoba a zavržení Ezaua, dle dále se rozvíjející Augustinovy úvahy, nemohl učinit na základě znalosti jejich vlastních budoucích skutků, protože ještě žádný nevykonali. Také je nemohl učinit na základě víry, jelikož pokud se ještě nenarodili, tak žádnou víru, podobně jako skutky, ještě nemohli mít.³³ Je to milost, prostřednictvím které Bůh člověka povolává, která takto předchází lidské skutky i víru a s pomocí které člověk následně svou vírou i skutky je schopen konat

³² Řím 9,11 - 13.

³³ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 87 - 88.

dobro. Svou milost Bůh tedy daruje tomu, koho ještě před jeho vlastním zrozením povolal.³⁴

Aby Augustin obhájil nově definovanou úlohu Boží milosti, podrobně analyzuje vztah a posloupnost působení milosti, lidské víry a činů. Jestliže nezáleží na lidských skutcích (ani víře), tak záleží na tom, kdo povolává. Je to Bůh, kdo prostřednictvím milosti daruje víru, a tak člověka povolává. Dále Augustin upřesňuje, pokud Bůh člověka povolává, tak tomuto povolání předchází ospravedlnění. Bůh tak primárně ospravedlněním ovlivní a obrátí člověka ještě před tím, než provede jeho povolání. Aby ospravedlnění a povolání člověka předcházelo jeho činům, nebo víře, nemůže to dle Augustina být až ve chvíli, kdy již jsou mezi lidmi po narození rozdíly.³⁵ Ve vztahu k Augustinovu chápání role svobodné vůle vyplývá z uvedeného důležitý fakt. Milost Bohem člověku darovaná předchází nejen všechny lidské skutky, ale předchází i lidskou víru. Milostí je člověk ospravedlněn a následně povolán. Dle tohoto Augustinova výkladu je tak o člověku rozhodnuto ještě před jeho narozením.

Sledováním dalšího vývoje Augustinových úvah o vzájemném vztahu lidské vůle a milosti bude zřejmé, jak se Augustin s tímto novým faktem vypořádá. Otázku role svobodné lidské vůle Augustin v textu *Odpovědi Simplicianovi* promýšlí tak, že vychází z výše uvedené posloupnosti - nejprve je člověk ospravedlněn, až následně je mu milostí darována víra a je povolán. Je tedy nyní na svobodném rozhodnutí člověka, zdali tuto víru následuje, jestli bude sám chtít? Dle Augustina musí platit výrok, kterým text listu Římanům pokračuje: „*Nezáleží tedy na tom, kdo chce, nebo na tom, kdo se snaží, ale na Bohu, který se smilovává.*“³⁶ Pokud by bylo možné připustit, že je jen na lidském rozhodnutí, zdali přitakat darované milosti a chtít s Boží pomocí obrácení k dobru, tak by Boží vyvolení záviselo na lidském rozhodnutí, na lidském činu. Jak již bylo ale vysvětleno výše, Boží povolání na jakýchkoli lidských činech však záviset nemůže. Augustin tedy dochází na základě uvedeného textu listu k závěru, že i samotné chtění člověka souhlasit s darovanou milostí je způsobeno Bohem, on působí to, že člověk chce jednat v dobré vůli. Prostor pro lidskou vůli však dle Augustina zůstává. Bůh povolává člověka, upřesňuje dále Augustin, dvojím způsobem. Jednak aby chtěl a jednak co má chtít. Bůh sám povoláním uděluje, co má člověk chtít, zde není pro úkon lidské vůle

³⁴ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 89 – 90.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 89.

³⁶ Řím 9,16.

prostor. Ale aby člověk chtěl, to záleží na povolání, ale také na lidské vůli samotné.³⁷ Pokud má tedy platit výrok „*Nezáleží tedy na tom, kdo chce, nebo na tom, kdo se snaží, ale na Bohu, který se smilovává*“, lidská vůle sama nestačí, je potřeba spolupůsobení Boží milosti. Pokud tato schází, jakákoli lidská snaha je marná. Augustin tento myšlenkový závěr v textu uvádí takto:

„Protože když se Bůh smilovává, pak také my chceme. Vždyť to, abychom chtěli, patří k témuž milosrdenství, je to přece Bůh, kdo ve vás působí i to, že chcete, i to, že jednáte v dobré vůli. Bylo by podivné, kdyby se někdo odvážil popírat, že je dobrá vůle Božím darem. A protože dobrá vůle nepředchází povolání, nýbrž povolání dobrou vůli, správně se Bohu, který povolává, připisuje to, že chceme něco dobrého – nelze přece přepisovat nám samotným, že jsme povoláni. Slova: Nezáleží to tedy na tom, že někdo chce nebo běží, ale na Bohu, který se smilovává, nebyla tedy řečena proto, že bez jeho pomoci nemůžeme dosáhnout toho, co chceme, ale spíš proto, že bez jeho povolání nemůžeme chtít.“³⁸

Nyní je však dle Augustina pro obhájení platnosti uvedených závěrů také nutno prokázat platnost dalšího tvrzení: „*Je totiž mnoho povolaných, ale málo vyvolených.*“³⁹ Pokud by totiž každý povolaný následoval toto povolání, nemohl by Augustinův závěr a tento evangelní výrok platit současně. Navíc, aby byla dosažena úplná platnost Augustinových závěrů, nelze ovšem také připustit, že by člověk Boží povolání nenásledoval z vlastního rozhodnutí, poněvadž takto by tohle lidské rozhodnutí již nenáleželo Bohu. Řešení současné platnosti všech těchto tvrzení Augustin předkládá tak, že povolání jsou sice lidé všichni, ale na základě předcházejícího Božího ospravedlnění jsou někteří vyvoleni tak, že se toto shoduje s jejich schopnostmi. Tak je lidská vůle s to s darovanou Boží milostí souhlasit, spojit se s ní a následovat ji k dobru (dobrým činům). Ostatní, kteří primárně ospravedlnění Bohem nebyli, nejsou s to se způsobem, jakým jsou povoláváni souznít a tomuto se přizpůsobit, a tak Boží povolání přijmout a následovat.⁴⁰

Nyní Augustin ve svých úvahách dosahuje současné platnosti uvedených biblických tvrzení. O lidské vůli předcházejícím Božím ospravedlnění však člověk nemá žádnou informaci, toto mu zůstává po celý jeho život utajeno. Prostor pro svobodné lidské

³⁷ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 92.

³⁸ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 94.

³⁹ Mt 22,14.

⁴⁰ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 94 - 95.

rozhodnutí se tedy dále zmenšuje ve prospěch působení Boží milosti, bez které nelze dosáhnout obratu k dobru a tím i spásy. Ze závěrů, vyplývajících z předložené Augustinovy nauky, však může plynout jisté nebezpečí. Člověk by si totiž mohl pro sebe vyvodit, že je vlastně zbytečné se jakkoli v životě snažit, když mu zůstává skryto, zdali byl Bohem ospravedlněn a tak povolán. Navíc pouze vlastní vůlí také není schopen nic změnit, či ovlivnit. O jeho vyvolení, či nevyvolení již bylo tak, či tak dle Augustina rozhodnuto před jeho narozením. Může jen doufat v to, že jeho vlastní chtění obrácení k dobru bude souznít s tím, jak jej Bůh darovanou milostí k sobě bude volat. Ačkoli se takové jednání Boha s člověkem může zdát nespravedlivé, Augustin takovou možnost nepřipouští. Člověk je zasažen dědičným hříchem. A je to právě hřích, co má Bůh v nenávisti. Je nesporné, uvádí Augustin, že vše, co Bůh stvořil je dobré. Hřích však je dílem člověka, a tak je také spravedlivé, že Bůh povolává, respektive ospravedlňuje člověka z jeho hříchu ještě před zrozením a tak mu dává možnost obrácení.⁴¹ K tomuto ještě Augustin připojuje argumentaci jinou větou apoštola Pavla: „*Ale člověče, kdo vůbec jsi, že odmlouváš Bohu?*“⁴² Nezbyvá tedy člověku v jeho situaci, než aby pokorně přijímal svou situaci a věřil ve spravedlnost Božího povolání.⁴³

Nad problematikou hříšného jednání člověka a Boží spravedlnosti se Augustin podrobně zamýšlí i dále. Nad textem listu Římanům, který souvisí s tématem svobodné vůle, se Augustin snaží vypracovat definici lidského hříšného jednání. Je podle něj důležité na jedné straně vysvětlit možnost Božího zavržení člověka, při současném obhájení skutečnosti, že vše, co Bůh stvořil, stvořil jako dobré. Tím, co člověka zcela zásadně determinuje a v Božích očích zavrhuje, je hřích. Toto téma již Augustin promýšlel v souvislosti s odpovědí na první část listu Římanům. Nyní na svou úvahu navazuje a doplňuje ji. Hřích je něco, co člověk získává při svém narození a také to, co pramení ze špatného zvyku. Dle Augustina je hřích ztráta řádu, odklon od Boha. Hřích je bezbožnost, kterou Bůh sám nestvořil, a proto ji trestá. Zasažení člověka prvotním hříchem má proto neblahé důsledky pro jeho svobodnou vůli, která bez Boží pomoci není schopna vliv tohoto hříchu překonat, či eliminovat. Z Augustinova pojetí je tak možno usuzovat, že význam prvotního hříchu, který navíc jako bezbožnost je Bohem nenáviděn a trestán, je pro svobodu lidského rozhodování klíčovým. Jelikož je člověk ve svém veškerém jednání

⁴¹ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 98 - 100.

⁴² Řím 9,20.

⁴³ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 100.

primárně determinován prvotním hříchem, je dle Augustina následné Boží ospravedlnění a povolání jen některých vždy spravedlivé. Nezáleží tedy na žádných lidských rozhodnutích ani činech. Je to Boží milost, která je rozhodujícím činitelem, ať již v podobě všemu předcházejícímu ospravedlnění, nebo následnému spolupůsobení při lidském souhlasu (tedy svobodného aktu vůle) s jeho směřováním k dobru. Tento závěr, vyplývající z Augustinova výkladu listu Římanům tak představuje významnou změnu jeho předchozího nahlížení na svobodné lidské rozhodování. Také vzhledem ke křesťanskému chápání pojmu predestinace, který v sobě zahrnuje před-spasení všech vírou v Ježíše Krista, se Augustin svými úvahami o spasení „pouze některých“ dostává až na samou hranici platnosti křesťanského obsahu tohoto pojmu.

Dalším, co z Augustinova učení plyne, je myšlenka zásadně nepřikládat svým vlastním činům a rozhodnutím klíčový význam. Bůh je ten, který milostí působí to, že člověk jedná, respektive i to, že chce jednat. Prostor pro svobodu lidského jednání, či schopnost lidské vůle o obrácení člověka od hříchu a dosažení dobra, se v Augustinových úvahách výrazně zmenšil. Augustin vlastními slovy situaci lidské vůle v závěru *Odpovědi Simplicianovi* popisuje takto: „*Svobodné rozhodování vůle má velkou váhu a opravdu je svobodné, ale kolik váží u lidí zaprodaných pod hříchem? Tělo, praví apoštol, touží proti duchu a duch proti tělu, takže neděláte, co chcete.*“⁴⁴

3.3 Shrnutí vývoje nauky o vůli obsažené v Odpovědi Simplicianovi

Z představeného vývoje Augustinova uvažování o svobodě rozhodování je patrné, že v jeho nauce došlo k výraznému posunu významu svobodného jednání člověka. Schopnosti a možnosti lidské vůle přenechávají prostor vše předcházející a primárně působící Boží milosti. Jak již bylo uvedeno výše, význam svobodného rozhodnutí člověka je v poloze souhlasu s darovanou Boží milostí, přičemž i to, že lidská vůle chce s Boží milostí souhlasit, je Božím darem. Jestliže Bůh povolává, tak také člověk chce a s povoláním souhlasí, konstatuje Augustin. Člověk sám je na této milosti závislý, Bůh ospravedlněním, následným vyvolením a darováním nejen milosti, ale také darem chtění tuto milost následovat spravedlivě rozhoduje, kdo bude vyvolen a kdo zatracen. Spravedlnost Božího povolání je vždy zaručena. Bůh vše, co stvořil, stvořil jako výhradně dobré, vyjma lidského hříchu, který má v nenávisti. I když člověk sám ve chvíli svého

⁴⁴ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 106.

zrození nijak hřešit nemohl, je natolik zasažen dědičným hříchem Adamovým, že bez milosti není schopen obrácení, pokud není touto milostí povolán. Vůle sama o sobě není schopna ovlivnit osud člověka, pokud jí nepředchází Boží aktivita. I apoštol Pavel byl na své životní cestě obrácen zásahem samotného Boha. Prostor pro jeho svobodné rozhodnutí, tak jak je tato událost popisována v biblickém textu, nebyl vůbec žádný, doplňuje Augustin.⁴⁵

Do Augustinovy nauky tohoto období zřejmě také prostupuje jeho vlastní zkušenost s tím, jak je obtížné obrátit se jen svou vlastní vůlí k Bohu, a jak stejně obtížné je i po obrácení v tomto směru vytrvat. Darem Boží milosti je tedy také zdrženlivost, s jejíž pomocí se člověk zbavuje světských zvyků. Závislost na Boží milosti i ve chvíli, kdy se již člověk vnitřně svou vůlí přiklání k dobru, je definována myšlenkou: „*Dej, co poroučíš, a poruč, co chceš*“⁴⁶, která byla v pozdější době jedním z bodů sporu Augustina s pelagiány. Důležitým momentem v uvedené Augustinově koncepci je také jeho způsob promýšlení skutečnosti, jakým způsobem je člověk Bohem povolán, aby současně toto povolání nezáleželo na jeho skutcích.

K takto formulované nauce by jistě bylo možné vést rozsáhlou argumentaci a následnou polemiku. Jak z předložených závěrů Augustina vyplývá, výchozí pozice člověka a jeho svobodné vůle je zcela v Božích rukou. Bez jeho milosti není lidská vůle schopna jakéhokoli dobrého činu a obrácení. Člověku samotnému není v průběhu života známo, zdali je povolán, nebo pro názorný příklad druhým zavržen. Je k dalšímu samostatnému zamyšlení a analýze, odkud pramenila tato Augustinova nedůvěra ve schopnosti samotné lidské vůle.

I když se mnohé aspekty takto formulované Augustinovy nauky jeví jako rozporné nebo přehnané, nelze jim upřít jednu, dle mého názoru důležitou myšlenku. Tou je absolutní pokora před Bohem, která z jeho závěrů vyplývá. Pokora před nevyzpytatelným a zahaleným Božím rozhodnutím. Pokora je také to, co silně zaznívá z většiny novozákonních biblických textů, zejména však v apelech přímé řeči samotného Krista (tak, jak je možno se spolehnout na přesnost záznamu uváděných jednotlivými evangelisty). Vzhledem k posunu v Augustinově postoji k lidské vůli je možná pokora

⁴⁵ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 107 - 108.

⁴⁶ AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, s. 348.

právě to, co Augustin u mnohých svých současníků postrádal a co se také do dnešní doby v myšlení lidí nijak výrazně nezměnilo.

4 Období sporu s pelagiány, prohlubování Augustinovy nauky o vůli a milosti

V této kapitole krátce uvedu obsah Augustinova sporu s pelagiány, který významně ovlivnil definitivní podobu jeho nauky o svobodné vůli. Budu se věnovat textu Lenky Karfíkové *Milost a vůle podle Augustina*⁴⁷ a zejména Augustinově textu *O milosti a svobodném rozhodování*.⁴⁸ Názorový střet s pelagiány je nejvýznamnějším sporem, který také rozhodujícím způsobem ovlivnil konečnou podobu Augustinovy nauky o vzájemném vztahu vůle.

Pelagianismus je nauka nazvaná podle irského mnicha Pelagia (přelom 4. a 5. stol.). Dle Augustinova chápání této nauky Pelagius vychází z přesvědčení, že lidská přirozenost a svobodná vůle člověka je pomocí ctnostného života a askeze schopna vyvarovat se hříchu a tak dosáhnout svého spasení. Pelagius také zcela nepopírá úlohu Boží milosti. Tato je člověku dána při jeho stvoření, nicméně lidská vůle je následně prostřednictvím svých činů a rozhodnutí schopna sama dosáhnout spásy. Tento Pelagiův názor je tedy opačný k postoji, který zastával Augustin. Pelagius a jeho následovníci zdůrazňovali právě význam a schopnost lidské vůle samotné obrátit se k dobru. Pelagius také jinak chápal nauku o prvotním hříchu. Adam dal svým prvotním hříchem pouze špatný příklad, člověk tak není jeho vlivem odsouzen k věčnému zavržení pouze na základě toho, že přísluší k lidskému rodu, jehož praotec Adam zhřešil. Augustin zastával odlišné stanovisko, totiž že Boží milosrdenství nemůže záviset na úkonu lidské vůle, která může selhat a člověk zasažen právě prvotním Adamovým hříchem není s to se jen prostřednictvím své vůle obrátit k dobru.

Pelagiány Augustin označil jako nepřátele boží milosti. Důvodem k tomuto tvrzení bylo jejich přesvědčení, že člověk je schopen dosáhnout dobra pouze vlastní vůlí, bez nutnosti

⁴⁷ KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*.

⁴⁸ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď' Simplicianovi*.

spolupůsobení Boží milosti, čímž pelagiáni dle Augustinova názoru fakticky podřídili Boží milost svobodné lidské vůli. Takové vymezení role lidské vůle bylo v přímém rozporu nejen s výsledky dřívějších Augustinových úvah, jak je prezentoval zejména v *Odpovědi Simplicianovi*, ale i s naukou formulovanou již dříve, v době svého obrácení. Augustin ve svých úvahách nikdy nepřipustil, že by se svobodná lidská vůle byla schopna obrátit a dojít pouze vlastním rozhodnutím k dobru. Boží milost je nezbytnou součástí, bez které lidská vůle ovlivněna silou zvyku i zasažena podílem na prvotním Adamově hříchu, není schopna příklonu k dobru. Člověk musí konat právě v Boží milosti a následně jejím působením obrátit svou vůli k dobru.⁴⁹ Dalším důvodem, proč Augustin označoval Pelagiovo učení jako učení nepřátelské k Boží milosti, byl jeho názor na to, jakým způsobem je člověku Boží milost poskytována. Dle Pelagia, jak jej chápal Augustin, se lidem milosti Boží dostává na základě jejich zásluh, s tím, že již v tomto životě lze člověku dosáhnout stavu, kdy je schopen žít bez hříchu. To je opět zcela odlišné stanovisko, než jaké zastával ve svém učení Augustin. S problematikou bezhříšného stavu člověka úzce souvisí také možnost dosáhnout tohoto bezhříšného stavu právě svobodnou vůlí, ještě v tomto životě. K tomuto bodu Augustin ve své argumentaci upřesňuje, že prvotní Adamův hřích, který člověka zatěžuje po celý jeho život, není aktem jeho svobodné vůle, ale nutnou součástí lidské existence, do které je člověk zrozen, která následně svádí k dalším pochybením, až nakonec vede k již zmíněnému upadnutí lidské vůle do špatného zvyku (jak jej Augustin již dříve definoval v *Odpovědi Simplicianovi*).⁵⁰ S tématem hříchu souvisí další sporný bod, který názorově rozděloval Augustina a pelagiány, a to otázka prvotního hříchu. Dle Augustinovy nauky se člověk již v hříchu rodí (i když tento stav není jím přímo zaviněn a jedná se o prvotní provinění Adamovo) a tak jsou prvotním hříchem zasaženy také děti. Podle přesvědčení pelagiánů není člověk prvotním hříchem nijak ovlivněn a jeho vliv se tak dětí netýká.⁵¹

Všechna uvedená odlišná východiska obou pojetí vůle úzce souvisela s dalším vývojem Augustinova pojetí vztahu vůle a milosti. Boží milost, jak ji chápe Augustin, je vysvobozující z prvotního hříchu, je to síla, která jediná je schopna lidskou vůli obrátit a pomoci jí dosáhnout dobra, respektive způsobit to, že lidská vůle bude chtít se sama

⁴⁹ Srov. KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*, s. 167 – 168.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 197.

⁵¹ Srov. tamtéž, s. 168 – 169.

obrátit a přiklonit k dobru. Milost, jak ji vnímá Augustin, je dle něj u pelagiánů nahrazena dobrou lidskou přirozeností.

Ve srovnání s pojetím vůle v *Odpovědi Simplicianovi* dochází v průběhu sporu s pelagiány v Augustinově pojetí k hlubšímu rozvinutí jeho úvah o vzájemném vztahu vůle a milosti. Svobodná lidská vůle je stále pro dosažení dobra nezbytná. V Augustinově definování vztahu vůle k milosti však dochází ke stále většímu důrazu na primární důležitost Boží milosti. Obhajoba jeho nauky před pelagiánskou argumentací, která v mnohém zpochybňuje platnost Augustinem definovaných závěrů, má tak za důsledek jistou radikalizaci jeho názorů a argumentů použitých v polemice s nimi. Augustin na základě této polemiky dále upravuje svou nauku o vůli. Specifikuje princip působení Boží milosti a lásky na lidskou vůli, dále také prohlubuje svou představu o roli prvotního hříchu, jenž ovlivňuje člověka do té míry, že není schopen bez Boží pomoci jakéhokoli dobrého činu. Silněji také zaznívá argumentace o Boží milosti, která je člověku nezaslouženě darována Boží láskou. Milost je však poskytována pouze vyvoleným jedincům, bez toho, že by bylo zcela jasné, na základě jaké principu Bůh toto vyvolení udílí.⁵²

Augustin se tématu lidské vůle také okrajově dotýká i v jiných textech. Například v *De gratia Novi testamenti* a *De Trinitate* se zabývá nutností primární potřeby Boží milosti pro příklon lidské vůle k dobru, nebo *Enchiridion ad Laurentium de fide et spe et caritate*, sepsaném v letech 421 až 423, kde promýšlí, že vzhledem k tomu, jak zakladatel lidského rodu Adam užil svou svobodnou vůli a odvrátil se tím od Boha, tak všichni další Adamovi potomci již nejsou schopni svou vůli užít jinak, než k hříchu. V textu *De civitate Dei*, dokončeném v roce 425, Augustin promýšlí, vysvětluje a zdůvodňuje sklon vůle obrátit se od Boha ke zlému jejím původem v nicotě, kterou sám chápe jako opak směřování k Bohu. Jelikož zásadním textem, ve kterém shrnuje a nově uceleně formuluje svou nauku, je spis *O milosti a svobodném rozhodování* z roku 426, ve kterém svými argumenty a závěry Augustin finálně definuje své pojetí svobodné vůle a její vztahu k milosti, budu se v další kapitole podrobně věnovat právě tomuto textu.

⁵² Srov. KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*, s. 211 – 212.

5 Konečná podoba Augustinovy nauky o svobodné vůli formulovaná ve spisu O milosti a svobodném rozhodování

V posledních deseti letech svého života, které byly současně také posledními lety tvůrčí aktivity, Augustin ve svých dílech nejen upřesňuje a detailněji vysvětluje podobu své nauky, kterou formuloval v dílech předchozích, ale také svou nauku významně domýšlí a koriguje, čímž tato nabývá své definitivní podoby. Textem, ve kterém se Augustinovy naposledy soustavně zabývá primárně naukou o svobodné vůli, je spis *O milosti a svobodném rozhodování* (*De gratia et libero arbitrio*) z roku 426. Text je Augustinovou odpovědí opatu Valentinovi ze severoafrického Hadrumenta, který jej požádal o bližší vysvětlení jeho nauky o svobodné vůli, kterou Augustin prezentoval zejména ve své polemice s pelagiány. Úvaha o vzájemném vztahu svobodného rozhodování a milosti je obdobně jako v *Odpovědi Simplicianovi* Augustinem vedena na základě Biblického textu. Nejedná se však, jak tomu bylo v předchozím případě, o výklad určité části textu, ale o komplexnější pojetí a shrnutí takových míst napříč Písmem, která Augustin shledává jako zcela zásadní pro pochopení působení Boží milosti a svobody lidských rozhodnutí a činů. Jako ve formulaci nauky vztahující se k lidské svobodné vůli, tak z velké části i v Augustinově teologii obecně nejvýrazněji rezonuje nauka apoštola Pavla.

Jak uvádí sám Augustin, jeho záměrem v tomto textu bylo vyvážit dvě extrémní polohy pohledu na poměr mezi Boží milostí a svobodným lidským rozhodováním. První polohou je názor (zastávaný dle Augustina pelagiány), že člověk je schopen pouze svou vlastní vůlí ovlivnit, a také následně obrátit svá rozhodnutí a z nich plynoucí činy k dobru a tak pouze vlastní zásluhou dojít ke spáse. Druhou polohou je ta, která naopak člověka zbavuje jakékoli možnosti svobodně se rozhodovat, respektive názor, že obhajobou milosti dochází k vyloučení lidské svobodné vůle z procesu rozhodování (Augustinova nauka o vůli byla širším společenstvím křesťanů právě takto chápána, a proto byl také hadrumetskými mnichy na svou nauku o vůli a milosti dotazován).

5.1 Úloha milosti při svobodném úkonu lidské vůle

Zřejmě proto, aby Augustin vyvážil chápání jeho nauky o vůli, obsahuje úvod textu konstatování, že člověk zcela jistě disponuje svobodnou vůlí. Toto tvrzení opírá o mnohá biblická místa, ze kterých tato skutečnost, dle jeho názoru, vyplývá. Z textu *Starého*

zákona jsou to například Sir 15,11-18, Žl 1,2, Žl 31,9, Př 1,29, z Nového zákona Mt 6,19, Mt 10,28, 2 Kor 8,11. Tato i další biblická místa jsou dle Augustina důkazem toho, že svobodná vůle je člověku vlastní. Jestliže člověk koná dobro, nebo jestli opačně své činy obrací k hříšnému jednání, vždy je to on, kdo provádí toto rozhodnutí. Tímto způsobem tedy Augustin uvádí čtenáře ve svém textu do problematiky a připravuje tak prostor pro hlubší rozvíjení svých úvah. Prvním důležitým momentem, kterému se Augustin věnuje, a který je podle něj pro lidskou schopnost a nutnost brát zodpovědnost za svá vlastní rozhodnutí na sebe nezbytný, je vlastní vědomé jednání člověka. Vědomé jednání přitom znamená, že jedinec sám ví, že se chová správně tehdy, když jedná na základě Písmem formulovaných zákonů a morálních norem, nebo nesprávně, kdy se jeho činy přiči a vzdalují této definici správného jednání.⁵³ Pro Augustina je tento moment velmi důležitý. Člověk by se měl usilovně snažit nenechat se žádostivostí strhnout k hříšnému jednání a prostřednictvím vlastní vůle vytrvat a nepodlehnout. Z doposud uvedeného vyplývá, že Augustin shledává jako prostor pro svobodné jednání člověka právě vůli vytrvat ve své snaze k obrácení se k dobru. Až potud by se mohlo zdát, že Augustin své úvahy o důležitosti lidské vůle obrací jiným směrem, že lidské vůli snad vymezí větší prostor, než jak jej definoval a formuloval dříve. Nicméně hned z následující úvahy je patrné, že naopak staví na své nauce, kterou prezentoval již v *Odpovědi Simplicianovi*. Aby byl člověk schopen prostřednictvím své vůle dosáhnout dobra, musí mu to být nějakým způsobem dáno. Tato myšlenka navazuje na to, jak Augustin definoval Boží povolání a úlohu milosti, která právě působí to, že člověk vůbec chce dosáhnout dobra. Jestliže tedy člověk podléhá žádostivosti, je to proto, že buď nechce se tohoto jednání zříct, nebo není povolán takovým způsobem, aby byl schopen porozumět a své rozhodnutí změnit ve prospěch dobrých skutků: „*Ti však, jimž je to dáno, chtějí takovým způsobem, že provedou, co chtějí. A tak tedy to, že to slovo, které všichni nechápou, někteří přece jen pochopí, je zároveň Boží dar a zároveň svobodné rozhodnutí.*“⁵⁴ Augustin dále hlouběji promýšlí vztah lidské vůle a milosti, prostor pro význam svobodné lidské vůle se v jeho argumentech stále umenšuje ve prospěch darované Boží milosti.

Z uvedeného lze dobře vyvodit, že jakýkoli lidský úkon vůle, nebo čin, je dle Augustina vždy provázen primárním působením Boží milosti. I když se člověk snaží překonat žádostivost, ptá se Augustin, co je mu to platné, když současně nepůsobí Boží milost?⁵⁵

⁵³ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 27.

⁵⁴ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 29.

⁵⁵ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 30.

„Chvála buď Bohu, který nám dává vítězství skrze našeho Pána Ježíše Krista.“⁵⁶, zde je v Písmu dle Augustina uvedena odpověď na položenou otázku a sám doplňuje svůj bližší výklad této myšlenky: „Tudíž i vítězství, jímž přemáháme hřích, je dar od Boha, který v tomto zápase podporuje svobodné rozhodnutí.“⁵⁷ Nezbytnou podporou lidského jednání v milosti, jsou tedy podle Augustina místa v Písmu, vyzývající člověka k prosbám o Boží podporu své vlastní vůle. Podle něj, pokud i v modlitbě Boha žádáme, aby nás ochránil a posílil od upadnutí do hříšného jednání, nemůže být pouze v našich silách obrácení k dobru.

5.2 Podíl lidské vůle na obrácení k dobru

Další úvahou, kterou Augustin navazuje na svou nauku o svobodné vůli předloženou v *Odpovědi Simplicianovi*, je problematika zásluhy člověka za své uskutečněné dobré činy. Pokud již dříve dospěl k závěru, že se člověk nemá svými činy nijak chlubit, na základě argumentace vůči pelagiánům, neopomněl tento svůj závěr znovu připomenout a ještě silněji zdůraznit. Na základě myšlenek apoštola Pavla uvedených v Prvním listu Korint'ánům Augustin podtrhuje nutnost veškerou zásluhu za dobré činy prokazovat Boží milostí. Je nepochybné, že lidská vůle spolupůsobí s Boží milostí, nicméně pokud by milost působit přestala a člověk měl jednat pouze na základě své svobodné vůle, tak ta by dle Augustina přemožena žádostivostí nebyla sama schopna obrácení.⁵⁸

I když tedy v uvedených myšlenkách dává Augustin svobodné lidské vůli obdobný prostor jako v *Odpovědi Simplicianovi*, při pečlivém sledování obsahu uvedených myšlenek a dosažení určitého nadhledu nad textem, však dle mého mínění začíná Boží milost hrát stále důležitější roli. Pokud lidská vůle bez milosti není schopna správného rozhodnutí, jaká je tedy její role ve spolupůsobení s milostí v rozhodování? I když se Augustin o tomto otevřeně v textu nezmiňuje, nelze si nevšimnout jeho zdůrazňování nezbytnosti darované Boží milosti.

Je zřejmé, že je to právě apoštol Pavel, jehož životní příběh a myšlenky zachycené v Písmu nejvíce ovlivnily myšlenkové zrání Augustinovo. I pokud se týká svobody lidského rozhodování, je to opět apoštol Pavel, na jehož příkladu Augustin promýšlí

⁵⁶ 1 Kor 15,57.

⁵⁷ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 31.

⁵⁸ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 33 - 34.

hlouběji roli svobodného rozhodnutí pro obrácení a spásu člověka. Tak jak stavěl svou nauku na jeho myšlenkách v *Odpovědi Simplicianovi*, i nyní Augustin vychází a vykládá význam jeho sdělení zachycených v Písmu. Pavlova pokora, která zásluhy za vlastní činy klade do rukou Božího působení, a úkony své vlastní vůle chápe jako podřízené vůli Boží milosti a lásky, silně ovlivnila Augustinovo pojetí lidské vůle. Když k tomu přičteme i argumentaci umocněnou názorovými střety s pelagiány, jejichž výchozí pozice stran svobody lidské vůle byla jednoznačně na straně vědomé lidské zásluhy na svých rozhodnutích a činech, tak se Augustinův sklon umenšovat význam svobody lidského rozhodování jeví jako logický. Dále tedy bude předloženo, kam v nauce o svobodné vůli, Augustin ve svém textu dospěl.

5.3 Rozhodující význam Boží milosti

Reflexí výroků apoštola Pavla se v dalším textu Augustin ve svých úvahách dostává do polohy hovořící ve prospěch milosti. Ve své argumentaci se vrací k tématu vždy primárněmu působení milosti, ve které následně člověk svou svobodnou vůlí jedná. Z této Bohem poskytnuté milosti totiž následně vychází víra, která člověka posiluje k vykonání správného rozhodnutí a následně i činu.⁵⁹ Jestli tedy z doposud uvedené analýzy textu jaksi skrytě vyplývalo, že ač zřejmě původním záměrem Augustinovým bylo podtrhnout význam svobodného rozhodnutí, jeho úvahy jej vedou naopak k posílení významu Boží milosti, což z dalších Augustinových myšlenek již vyplývá zcela zjevně. Pasáž, ve které se zabývá myšlenkami Pavlova listu Římanům, obsahuje Augustinovo vymezení se k významu lidské vůle:

„Když tedy mocí ducha usmrcujete vůli těla, toho oslavujte, toho chvalte, tomu děkujte, jehož Duchem jste vedeni, takže všechny tyto věci zmizíte a projevíte se jakožto Boží synové. Ti totiž, kdo se dají vést Duchem Božím, jsou synové Boží.“⁶⁰

A vzápětí Augustin ve své úvaze pokračuje dále:

„Ti tudíž, kdo se opírají jen o zákon bez pomoci milosti a spoléhají pouze na svou sílu, takže jsou vedeni jen svým vlastním duchem, ti nejsou synové Boží. Jsou to lidé, o nichž

⁵⁹ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 37 - 38.

⁶⁰ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 43.

praví apoštol Pavel, že nevědí, že spravedlnost je od Boha, a chtějí svou vlastní, proto se spravedlnosti Boží nepodřídili.“⁶¹

Člověk rozhodně není schopen správně jednat pouze svou vůlí (v tomto se úvaha shoduje s tím, k čemu Augustin dospěl v *Odpovědi Simplicianovi*). Nyní Augustin však hovoří přímo o usmrcování vůle těla prostřednictvím Ducha (kterým, jak vyplývá z kontextu textu, nepochybně myslí milost). Zde se již jedná o otevřeně formulovaný posun v Augustinově smýšlení o významu svobodné lidské vůle. Důležitou skutečností, která lidskou vůli podřizuje Božím rozhodnutí, je také to, jakým způsobem milost člověk obdrží. Rozhodně se není možné domnívat, že by milost byla součástí lidské přirozenosti, uvažuje Augustin. Milost člověk dostává prostřednictvím víry, která umožňuje působení milosti, a ta podporuje lidskou vůli v neustálém ctění dobra a dosáhnutí spásy. Vždyť i v modlitbě k Bohu prosíme jak o odpuštění již vykonaných hříchů, tak i o ochranu před pokušením, tedy prosíme o dar milosti, která pomůže lidské vůli setrvat ve správném jednání.⁶²

Augustin ve své korekci nauky o roli svobodné lidské vůle v textu pokračuje ještě dále. Zdůrazňuje, že Písmo obsahuje dvě úrovně působení Boží milosti. Ta dává člověku příkaz, aby si učinil dobré srdce, dobrou vůli, a také současně člověku sděluje, že mu dá dobré srdce, dobrou vůli. Jestliže tedy Bůh člověku oznamuje, že mu dá něco, o čem současně předpokládá, že již má, tak to dle Augustinova výkladu znamená, že vlastní vůli člověk jistě má, a rovněž je schopen ji svobodně používat, ale není schopen ji vždy používat správně, tedy pro dobro. Jelikož milost je vždy dobrá, tak vůli člověka napomáhá jednak k jeho obrácení od hříchu, jednak i následně posilovat vůli a její vytrvalost v trvalém obrácení k dobru.⁶³ Vůli člověka tedy připravuje a obrací k dobru jedině Bůh (zde Augustin opět navazuje na předcházení milosti před vůlí v *Odpovědi Simplicianovi*) a úvahu dále doplňuje myšlenkou, že Bůh je také ten, který darovanou milostí působí obrácení člověka. Ten jej pak následně o spolupůsobení milosti prosí, aby měl dostatečně silnou svou vůli. Chtění dobra tedy sice vychází z člověka, ale to, abychom vůbec chtěli je vždy v ruce Boha. Pokud by spolupůsobení milosti ze strany Boha neexistovalo, lidská vůle nebyla schopna vykonat žádný dobrý čin a obrátila by se ovlivněna prvotním hříchem, svou žádostivostí a zvykem zpět k nesprávnému jednání.⁶⁴ Nyní se již Augustin

⁶¹ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 43.

⁶² Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 45.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 49 – 50.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 51 – 52.

ve svých úvahách zcela dostává do polohy absolutní priority Boží milosti před svobodou lidské vůle. Vůle sama o sobě nestačí. Již před spolupůsobením milosti, kterou je tato vedena k dobru, musí být obrácena, znovu podtrhuje Augustin. Milost je tedy nezbytná, aby lidská vůle vůbec sama chtěla. Bez milosti vůle sama nemůže ani začít chtít, ani se následně ve svém chtění upevňovat. Primární impuls je tedy vždy na Bohu.⁶⁵ Bůh také člověka bez ohledu na jeho zásluhy, nebo činy ospravedlněním vyvolí k dobru ještě před tím, než člověk sám může cokoli chtít. Teprve na základě tohoto vyvolení, které se nezakládá na žádných lidských rozhodnutích, činech, nebo zásluhách, je člověk schopen použít vlastní vůli v té míře, aby chtěl konat dobro a měl snahu svou vůli, ovlivněnou spolupůsobením milosti, posilovat na cestě k dobrým činům.⁶⁶

Jak tedy bylo předloženo, Augustin ve své nauce dochází k názoru, který znamená významný a konečný posun v jeho chápání role a významu lidské svobodné vůle. Na základě textu Písma své myšlenky formuluje tak, že lidskou vůli zcela podřizuje vůli Boží:

„Doufám pak, že jsem své mínění vyložil tak, že jsem k vám nemluvil ani tolik já sám, nýbrž že k vám promlouvalo zcela zřejmými svědectvími samo Písmo svaté. Čtete-li je však pozorně, ujasňuje se nám, že Bůh řídí k dobrým skutkům a věčnému životu nejen vůli těch lidí, jež učinil ze zlých dobrými a jimž pak pomáhá takovými zůstat, nýbrž že v jeho moci je i vůle těch, kdo se nevymanili ze závislosti na věcech tohoto světa. Vůli těch i oněch ovládá tak, že ji může kdykoli k čemukoli naklonit, buď tak, že je musí po zásluze odměnit dobrodiními, nebo tak, že jim musí uložit tresty podle svého, nám zcela skrytého, avšak beze vší pochyby naprosto spravedlivého rozhodnutí.“⁶⁷

Sám člověk jen se svou vůlí nemůže obstát. Posledním důležitým momentem, který s naprostou převahou Boží vůle nad lidskou dle Augustina souvisí, a také je nutné jej obhájit, je skutečnost trvalé a neproniknutelné Boží spravedlnosti. Bezvýhradně spravedlivý Bůh využívá dobrovolně zlou vůli některých lidí a prostřednictvím jejich zlých činů tak pomáhá na druhé straně dobrým lidem svou vůli posílit, správně a pokorně porozumět, co jim tím Bůh chtěl říci.⁶⁸ Boží jednání je tedy i v tomto případě spravedlivé, když tímto způsobem lidem obráceným k dobru pomáhá posilovat jejich dobrou vůli. Ta

⁶⁵ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 52.

⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 56.

⁶⁷ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 58 - 59.

⁶⁸ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 59 - 60.

je tak Boží milostí upevňována ve svém chtění a jednání.⁶⁹ „*Všemohoucí má totiž ve svých rukou i pohyb vůle probíhající v hlubinách lidského ducha, takže koná skrze lidi to, co sám chce. To co chce, je pak vždy spravedlivé.*“⁷⁰ Boží spravedlnost je tedy vždy zaručena. I když Bůh ovlivňuje lidskou vůli, jak chce, tak jeho spravedlnost pramení z toho, domýšlí Augustin, že člověk prostřednictvím prvotního hříchu nasměroval sám sebe k hříchu, na čemž Bůh nenese žádný podíl, přičemž člověk tento hřích svou svobodnou vůlí zvyklou ve zlém jednání nezřídka ještě více prohlubuje.⁷¹

Nakolik je tedy možné vycházet z Augustinovy snahy, kterou sám naznačuje v úvodu textu *O milosti a svobodném rozhodování*, zdůraznit důležitost svobodné lidské vůle, výsledkem jeho úvah je absolutní podřízenost lidské vůle Boží milosti. Jestliže Augustin, jak uvádí ve *Vyznání*, sám definoval svůj záměr obsažený ve spise *Odpověď Simplicianovi* jako snahu o obhajobu lidské svobodné vůle, tak výsledkem jeho úvah v tomto textu je přesvědčení o nadřazenosti Boží milosti. Ve svých závěrech, prezentovaných ve spisu *O milosti a svobodném rozhodování*, však již lidské vůli nezbyvá v zásadě žádný prostor pro jakýkoli svobodný úkon. Z mnohých míst textu je patrné, že Augustin při promýšlení souvislostí staví na základech své nauky z *Odpovědi Simplicianovi*, například Boží vyvolení člověka, které nezávisí na jeho zásluhách, předcházení Boží milosti před úkonem lidské vůle, následné spolupůsobení milosti po obrácení člověka k dobru a podpora jeho dobré vůle. Ve svých konečných úvahách jde však dále a na základě textu Písma a zejména teologie apoštola Pavla dochází ke zmíněnému závěru stran velmi omezených možností konání lidské svobodné vůle. Svou významnou roli při formulování jeho úvah jistě sehrál i jeho spor vedený s pelagiány. Augustinova argumentace vůči jejich učení, které velmi zjednodušeně řečeno, do rukou člověka kladlo vůli uskutečnit cokoli, bez ohledu na darovanou Boží milost, jej zcela jistě ovlivnila ve stanovisku ještě výrazněji zastávat názor zcela opačný.

Lenka Karfíková ve své knize *Milost a Vůle podle Augustina* shrnuje jeho pojetí Boží moci nad lidskou vůlí takto:

„*Bůh má tak orientaci lidské vůle ve svých rukou, naklání ji, kam sám chce: buď nezaslouženou milostí k dobru, nebo trestající spravedlností ke zlu. Člověk jednající z vlastní vůle je tak zároveň ovládán samým Bohem, který v něm vykonává buď dobrou*

⁶⁹ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 60.

⁷⁰ SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 61.

⁷¹ Srov. SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*, s. 63.

*hnutí a lásku, nebo naopak strach, zmatek a zatvrzení k hříchu. Nejlepší k čemu člověk může užít své svobodné rozhodování, je prosit Boha, aby mu pomohl udělat, co sám poroučí, tj. aby mu dal dostatečně silnou vůli.*⁷²

V žádném dalším díle po spisu *O milosti a svobodném rozhodování*, se již Augustin takto podrobně problematice svobody lidské vůle nevěnoval. Uvedená podoba nauky je tedy konečná a z předložených závěrů lze usuzovat, že téma vztahu svobody lidské vůle a Boží milosti vedlo následně k označení Augustina jako teologa Boží milosti.

6 Závěrečné shrnutí

Vývoj Augustinova pojetí svobodné lidské vůle, kterou chápe jako neoddělitelně spojenou s Boží milostí, prošel od jeho první formulace před kněžským svěcením a první reflexí teologie apoštola Pavla až k závěrečnému formulování nauky v období protipelagiánské polemiky, zásadním vývojem. Vlastní Augustinovo formulování nauky bylo ovlivněno řadou skutečností. Osobní zkušenost skloubená s Augustinovou schopností hluboké sebereflexe, vytvořily základ a východisko způsobu jeho uvažování, který Augustin následně využíval jak v polemikách a diskuzích, tak ve formulaci vlastní nauky. Významným vlivem, utvářejícím Augustinovy názory a argumenty, byly bezpochyby také polemiky vedené zprvu se zastánci manicheismu a následně, na počátku jeho působení v Hippo, s vyznavači donatismu. Intenzivní diskuze s pečlivě promyšlenou argumentací, která nejvýznamněji ovlivnila konečnou podobu nauky o vůli a milosti, byla polemika s pelagiány (tuto také Augustin zúročil v samotném závěru života v polemice s Juliánem z Aeclana).

Cesta samotného formulování jeho vlastní nauky začala Augustinovým hledáním původu zla. Ovlivněn učením manicheismu považoval lidskou vůli jako primárně dobrou a její příklon ke zlu přisuzoval působením zla jako cizí osoby. Člověk tak nenesl zodpovědnost za své špatné činy. Obrácením k víře, přijetím křtu, a názorovým rozchodem s manicheismem změnil Augustin svůj postoj k definování vlastností lidské vůle. Zlo není

⁷² KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*, s. 269.

žádným vnějším vlivem, který působí nezávisle na člověku, zlo je úkon samotné vůle, která se přiklání k hříchu. Také jeho počáteční přesvědčení o existenci svobodné lidské vůle, prostřednictvím které je člověk schopen dosáhnout obrácení k dobru, k Bohu, doznalo významné změny. Člověk právě prostřednictvím své vůle vědomě volí zlo a odsuzuje se tak k životu v hříchu. Jestliže si tedy člověk může volit, zda se přikloní k dobru, nebo ke zlu, tak má jistě svobodnou volbu provést takové rozhodnutí, disponuje tedy svobodnou vůlí.

Na základě úvah ve spisu *Odpověď Simplicianovi* však Augustin svou nauku doplňuje a poznatek, že lidská svobodná vůle nemá schopnost přiklonit se k dobru bez vnější pomoci, kterou je Boží milost. Z důvodu zatížení prvotním hříchem a následným zvykem lidské vůle v příklonu k hříšnému jednání, ztrácí dle Augustina svobodná lidská vůle schopnost sama se obrátit k dobru. V tomto období tedy Augustin ve své nauce dává významný prostor působení Boží milosti, která svobodnou lidskou vůlí ovlivňuje a posiluje.

V období názorového sporu s pelagiány, dochází Augustin ve svém přesvědčení o nedostatečnosti samotné lidské vůle ještě dále. Ačkoli je přesvědčen, že člověk jistě disponuje svobodnou vůlí, tato jej však vždy vede pouze k hříšnému jednání. Za toto jednání je následně člověk i plně zodpovědný. K tomu, aby si lidská vůle mohla svobodně zvolit své směřování k dobru, je zapotřebí Boží milosti. Ta je darována Bohem a je zcela nezávislá na jakýchkoli lidských skutcích, či zásluhách. Boží milost není dle Augustinova konečného uvažování součástí lidské přirozenosti. Milost přichází z vnějšku, člověk ji od Boha dostává prostřednictvím víry. Obrátit lidskou vůlí k dobru může prostřednictvím milosti pouze Bůh. Chtít dobro, je v přirozenosti člověka, ale to, aby člověk vůbec chtěl, je vždy v rozhodnutí Boha. Ten vždy spravedlivě volí, komu svou milost daruje a vede ke spáse. Boží milost sama předchází jakýkoli úkon lidské vůle. Člověk bez pomoci milosti se svou vůlí z důvodu prvotního hříchu a následného zvyku přiklání jen ke zlu. Právě prvotním hříchem, na kterém Bůh nemá žádný podíl, člověk rozhodl o svém zlém osudu a tak znemožnil vlastní svobodný příklon k dobrému jednání a následné spáse. Bohem darovaná milost je tedy jediným činitelem, schopným ovlivnit a zvrátit proces lidské spásy.

Uvedenou definitivní podobu Augustinova učení o svobodné vůli výstižně formuluje Lenka Karfíková v závěru svého spisu *Milost a vůle podle Augustina*:

„Člověku bylo vše, co má skutečnou cenu, také jeho vůle k dobru, či vůle věřit, darováno, aniž by si to zasloužil, a může to pokládat za své jen ve smyslu přijatého dobrodiní. Toto vědomí, že nám vše bylo dáno grátis, vyvolává podle Augustina jako jediný adekvátní postoj lásku, která miluje rovněž gratis, pro lásku samu, nikoli pro jiný cíl, tj. lásku, která miluje dárce samého, nikoli jeho dary.“⁷³

⁷³ KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*, s. 317.

Seznam použité literatury a internetových odkazů

SVATÝ AUGUSTIN (2000). *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Praha: Krystal OP. ISBN 80-85929-41-4.

AURELIUS AUGUSTINUS (2012). *Vyznání*, přetisk vydání Ladislava Kunciče z r. 1926, z lat. originálu *CONFESSIONES* přeložil Mikuláš Levý. Praha: KALICH. ISBN 978-80-7017-165-3.

KARFÍKOVÁ, L. (2004). "Milost zvítězila." Augustinův dvojitý výklad Pavlovy nauky o milosti. In L. Karfíková - J. Mrázek (vyd.), *Milost podle Písma a starokřesťanských autorů* (s. 159-175). Jihlava: Mlýn.

KARFÍKOVÁ, L. (2006). *Milost a vůle podle Augustina*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-7298-172-2.

KARFÍKOVÁ, L. (2008). Přirozenost završená vůlí: Augustin a Origenes. In L. Chvátal - V. Hušek (eds.), *"Přirozenost" ve filosofii minulosti i současnosti* (s. 91-108). Brno: CDK.

HUŠEK, V. (2009). Dědictví Augustinovy teologie milosti (do synody v Orange r. 529). In L. Karfíková - J. A. Dus (vyd.), *Milost v antické, židovské a křesťanské tradici* (s. 233-264). Jihlava: Mlýn.

HORKA, R. (2012). Filologicko-filozofická analýza pojmu predestinácia. *Teologický časopis*, 10, č. 2, s. 27-32.

ČERNÝ, M.: Život sv. Augustina – Aurelius Augustinus (354–430) [on/line]. Dostupné 25. 8. 2017 z <https://www.augustiniani.cz/sv-augustin/zivot-sv-augustina-aurelius-augustinus-354-430>

CHLUMSKÝ, J.: Světci k nám hovoří..., sv. Augustinus [on/line]. Dostupné 15. 6. 2017 z <http://catholica.cz/?id=3808>

BAJGAR, M.: Svatý Augustin [on/line]. Dostupné 20. 6. 2017 z <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1954>

iENCYKLOPEDIIE.: Manicheismus [on/line]. Dostupné 20. 6. 2017 z <http://www.iencyklopedie.cz/manicheismus2/>